

УДК 811.161.2:81'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-16>

ВІДОНІМНІ ІННОВАЦІЇ: СЛОВОТВІРНІ І КОНОТАЦІЙНІ АСПЕКТИ

ONYM-DERIVED INNOVATIONS: WORD-FORMATION AND CONNOTATIVE ASPECTS

Нелюба А. М.,

orcid.org/0000-0002-9509-9597

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Губарева Г. А.,

orcid.org/0000-0002-3090-3441

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Трифонов Р. А.,

orcid.org/0009-0005-3288-9363

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Статтю присвячено відонімним дериватам, зафіксованим у словнику Анатолія Нелюби «Лексико-словотвірні інновації. 2022–2024», з погляду їхніх словотвірних особливостей та конотації. Виділено чотири тематичні групи твірних основ цих похідних: назви інструментів; назви організацій, закладів, установ, об'єднань; назви країн, населених пунктів; назви осіб (найчисленніша група). Відзначено, що за частининомовною належністю дериватів більшість становлять іменники, наявна незначна кількість дієслів і прикметників. Розглянуто особливості структури твірних основ-онімів та їхні можливості сполучатися з афіксами. Зафіксовано наявність однослівних, словосполученневих та аббревіатурних твірних основ, перші з яких вирізняються різноманіттям семантики й ступеня продуктивності приєднуваних словотворчих засобів. Визначено показові словотвірні моделі й продуктивні засоби творення відонімних інновацій. Указано, зокрема, на продуктивність черзкрокового словотворення дієслів, контамінування частин твірної основи у творенні іменників від антропонімних словосполученневих основ. Зауважено, що конотація інноваційних відантропонімних утворень переважно зумовлена аксіологічним нашаруванням відповідних онімів як прецедентних імен. Визначено роль контексту у формуванні конотації неолексем й розкрито механізми творення образно-оцінних значень цих одиниць. Схарактеризовано різні типи конотаційних процесів у відонімних утвореннях, а саме: збереження конотативного значення, закріпленого за твірним онімом; підсилення або переорієнтування закладеної у твірний онім конотації залежно від специфіки форманта; поява конотації завдяки форманту через нарощення на словотвірне значення оцінно-параметричних та інших сем; накладення кількох конотацій у процесі творення неолексеми.

Ключові слова: лексико-словотвірна інновація, онім, відонімний дериват, конотація.

The paper discusses word-formational and connotative traits of onym-derived lexemes listed in the “Dictionary of Word-Formation Innovations (2022–2024)” by Anatoly Nelyuba. There are four thematic groups: names of tools; names of organizations, establishments, units etc; names of countries or settlements; personal names (the widest group). It is pointed out that, in terms of parts of speech, most of the derivatives are nouns; verbs and adjectives are less numerous. The structural traits of onyms as word-formational base and their compatibility with affixes are also considered. Single words, word combinations and acronyms are also shown to be word-formational bases: the first are semantically diverse and the affixes used with them are highly productive. The illustrative word-building models

and productive means of onym-derived innovations are defined. In particular attention is paid at the productivity of “skipped-step” word formation, blending of some parts of the base to create nouns from anthroponyms. It has been noted that the connotation of innovative anthroponymic formations is predominantly determined by the axiological layering of the corresponding onyms as precedent names. The role of context in shaping the connotation of neolexemes has been identified, and the mechanisms of creating figurative and evaluative meanings of these units have been revealed. The following types of connotation processes are characterized in onym-based derivatives: preservation of connotative meaning of the basic onym; enforcing or redirecting the connotation of the basic onym according to the traits of formants; the connotation is induced by the formant which adds evaluative and/or other senses to the basic meaning; layering of several connotations in the process of neolexeme creation.

Key words: lexical and word-formation innovation, onym, onym-derived lexeme, connotation.

Постановка проблеми. Українська мова сьогодення, порівняно з попередніми періодами розвитку, відзначається неабияким розмаїттям процесів, застосовуваних способів і засобів творення нового на різних мовних рівнях – ними охоплено всі сфери буття української спільноти, помітні й ледве помітні суспільні порухи. Звідси тематичне і стильове багатство самих інновацій, які стають своєрідним хронографом поточної історії у її великих і малих виявах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені та інші чинники зумовили появу найрізноманітніших тематикою праць, присвячених мовним інноваціям як виразникам динаміки самої мови (А. Архангельська [1], Є. Карпіловська 2013 [4], Н. Клименко [5], А. Мойсієнко [7], М. Навальна [8; 9], А. Нелюба [11], О. Олексенко [12], М. Степаненко [14; 15; 16], О. Стишов [17], Ю. Цигвінцева [18] та ін.). Як свідчать джерела, з-поміж інновацій своєю кількістю й різноманіттям помітно виділяються словотвірні номени, процеси і наслідки їхнього конструювання й особливості використання.

Мета цієї статті полягає в дослідженні відонімних дериватів-інновацій, їхніх словотвірних і конотаційних особливостей. Саме завдання виконано в контексті українських традицій онімно-словотвірних досліджень. Тут принагідно згадаємо праці І. Божко [14; 15], І. Кузьми [16], Л. Рибачківської [17].

Джерелом дослідження стали деривати з останньої книжечки словника лексико-словотвірних інновацій, що з’явилися протягом 2022–2024 років [18]. У ньому відонімні деривати становлять близько третьої частини від загальної кількості зафіксованих інновацій. Картотека засвідчує наявність чотирьох тематичних груп дериватів, які виявляють несподівані кількісні пропорції (далі подаємо в порядку їхнього кількісного зростання).

1. Найменшу групу становлять твірні основи назв інструментів; з-поміж них помітними є назви збройних механізмів-техніки (*Байрактар*, *Хаммер*) і назва віртуального інструмента – онлайнової системи навчання *Мудл*, від твірної основи якої зафіксовано 12 похідних (наприклад, *мудломанія*, *відмудлитися*).

2. Трохи більшу кількість задіяно твірних основ, що позначають організації, заклади, установи, об’єднання (*Батьківщина*, *Білий будинок* / *дім*).

3. Просторові назви-локації свідчать про їхнє тематичне різноманіття – задіяно як твірні основи назви країн, офіційні і конотовані (*Раша*, *Кабо-Верде*), населених пунктів (*Херсон*, *Чорнобаївка*, *Ірпін*).

4. Найбільшу групу, яка кількісно переважає всі інші, становлять деривати, утворені від твірних основ назв осіб: історичні особи (*Чингісхан*, *Бандера*, *Пушкін*), зарубіжні (*Макрон*, *Орбан*, *Лукашенко*) й українські (*Фаріон*, *Порошенко*, *Єрмак*) сучасники; осіб згадаємо книжкового героя (*Гарі Потер*) й прізвищові назви (*Янелох*, *Боневтік*, *Бідося*).

За частиномовною належністю дериватів основу становлять іменники, наявна незначна кількість дієслів і прикметників. Якщо брати до уваги черезкрокове словотворення (зразка: *Ізраїль* → “*ізраїлізува(ти)*”¹ → *ізраїлізація*, *Мудл* → “*мудлізувати*” → *мудлізація*), то можна говорити про значну перевагу дієслівних твірних основ над прикметниковими.

¹ Тут і далі в лапках (“ ”) позначено пропущену ланку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Словотвірні особливості відонімних інновацій

У цій частині розглядаємо особливості структури твірних основ-онімів і їхні можливості сполучатися з тими чи тими афіксами.

Аналізований матеріал свідчить про використання твірних основ, які виділяються своєю структурою і різною мірою продуктивності. Зокрема, з-поміж них наявні однослівні, словосполученнєві й аббревіатурні твірні основи зі спільними й відмінними ознаками.

Однослівні твірні основи, порівняно з іншими, вирізняються неабияким різноманіттям їхньої семантики й ступеня продуктивності приєднуваних словотворчих засобів.

Переважна кількість утворених інновацій є іменниками. Здебільшого деривати утворено за допомогою продуктивних афіксів, а твірна основа (навіть якщо вона нова) позначає “звичні” реалії чи відомих осіб. При цьому значення деривата дорівнює сумі змістових значень твірної основи й афікса без будь-яких конотацій. Для підтвердження подаємо зразки різносуфіксальних дериватів і твірних основ із такими особливостями: *Залужн(ий)* → *Залужнівець*, *Телемарафон* → *телемарафонець*; *Байден* → *байденіст*, *Г(Х)аммер* → *г(х)америст*, *Притул(а)* → *притулист*; *Жуков* → *жуковізм*, *Бузин(а)* → *бузинізм*; *Мамай* → *мамаївщина*, *Арестович* → *арестовищина*; *Трухін* → *трухінгейт*.

Від твірних основ однослівних онімів, крім іменникових, утворюють і деривати іншої частини мовної належності. Ідеться про дієслівні деривати, які своєю чергою різняться перебігом відповідних процесів.

Незначну їхню кількість утворено за традиційною моделлю ‘іменник + суфікс → дієслово’: *Фаріон* → *фаріонізувати*, *Макрон* → *макронити*, *Квартал²* → *кварталити*; словотвірне значення має формулу ‘дія / процес, пов’язана з тим, що названо твірною основою’. Таку ж модель-формулу словотвірного значення мають і дієслова в парах зразка *Чорнобаївк(а)* → *чорнобаїти* (з супровідним усиченням твірної основи), *Хурс* → *хурсонити*. Проте, на відміну від перших, ці два зразки потребують знань «передісторії» їхнього творення.

Значно більша частина дієслівних дериватів виказує видозмінені словотвірні співвідношення. Як і попередні, їх утворено від твірних основ власних назв. Проте структура похідного дієслова свідчить, що між твірною основою власної назви і похідним дієсловом повинен бути посередник. У цьому разі йдеться про черезкрокове словотворення, утілене в кількох моделях ланцюжків:

1) відонімні деривати з **-ся**: *Мудл* → “*відмудлити*” → *відмудлитися*, (порівняймо: *іти* → *пройти* → *пройтися*), *Бандера* → “*бандерити*” → “*обандерити*” → *обандеритися*;

2) відонімні префіксальні дієслова: *Херсон* → “*херсонити*” → *захерсонити*, *Беслан* → “*бесланити*” → *забесланити*, *Арахамія* → “*арахами(ти)*” → *наарахами(ти)*;

3) відонімні іменники опрідметненої дії (процесу): *Баканов* → “*баканізувати*” → *баканізація* (порівняймо з загальномовним *сигнал* → *сигналізувати* → *сигналізація*).

Черезкроковим словотворенням утворено й відонімні (діє)прикметники, пропущеною ланкою є твірна основа / твірні основи дієслова: *Кремль* → “*кремлян(ий)*” → “*кремляну(ти)*” → *кремлянут(ий)*, *Бутусов* → “*бутуси(ти)*” → “*відбутуси(ти)*” → *вібутусен(ий)*, *Геббельс* → “*геббельсува(ти)*” → “*огеббельсува(ти)*” → *огеббельсований*.

Висока частотність творення дериватів таким способом зумовила появу нових словотворчих засобів – потенційно розпадних конфіксів: *від-...и(ти)ся*, *за-...-и(ти)*, *о-...и(ти)ся*, *на-...-и(ти)*; *-янут(ий)*, *від-...-ен(ий)*, *о-...ован(ий)*. У разі пізнішої появи серединних (пропущених) елементів ланцюжків названі й подібні конфікси «розпадаються» на окремі афікси.

Картотека свідчить про деякі особливості відонімної деривації аналізованого типу:

1) непродуктивним (винятковим) є творення прикметників і прислівників (представлено

² Повна власна назва 95-ий Квартал належить до словосполученнєвих номенів, проте поширеним є використання-функціонування його в утнутому варіанті; саме з цих причин зараховуємо твірну основу до однослівних.

одним зразком кожен: *Боневтік* → *боневтічний* і *Юзік* ‘земляк і партнер В. Зеленського по Кварталу, нардеп’ → *юзіком*);

2) малопродуктивною є префіксація (чотири зразки: *Раиш(a)* → *мініраиш*³, *Янукович* → *неоянукович*, *Черчіль* → *неочерчіль*, *Зеленськ(ий)* → *прозеленський*);

3) наявні два зразки дериватів, утворених від утнутих твірних основ словосполучень: *Слуга народу* → *Слуг(a)* → *служба*, *вулиця Банкова* → *Банков(a)* → *банківець*.

Онімні словосполученнєві твірні основи мають помітні особливості, що своєю чергою уможлиблює виділення відповідних різновидів.

З-поміж словосполученнєвих основ найпродуктивнішими є основи словосполучень із керувальним зв’язком, у яких підрядним виступає антропонім, головним – іменник-загальна назва-предмет (*ковчег Байден(a)* → *байденоковчег*, *стіл(о) Пионк(и)* → *пионкостійло*, *терапі[й(a)] Трамп(a)* → *трампотерапія*), рідше – загальна назва особи (*ліфтер Бандер(и)* → *бандероліфтер*, *сестр(a) Порох(a)* → *порохосестра*, *любительк(a) Путін(a)* → *путінолюбителька*). Деякі з дериватів є унаочненням відступів від продуктивних моделей чи їхнім різновидом:

1) твірними є основи прикладкових словосполучень: *фін-Бандер(a)* → *бандерофін*, *фюрер Лук(a)* → *Лукафюрер*, *град Лондон* → *Лондонград*;

2) приєднанню словотворчого засобу передуює (чи супроводжує його) утинання одного зі складників твірної основи (*батальйон Порох(a)* → *порохобат*); у цьому і попередніх різновидах під час безпосереднього словотворення відбувається і перестановка місцями складників твірної основи;

3) рідкісними є словосполученнєві твірні основи, обидва складники якої належать до онімів: *Подоляк (і) Арахамі[й(a)]* → *подолякоарахамія* (тут маємо так зване сурядне словосполучення).

Традиційно творення слів від словосполученнєвих твірних основ визначають як *спосіб складання основ*. Таке терміноозначення є некоректним: в аналізованих зразках кожен дериват має *одну* твірну основу – отже, складати немає чого. Натомість у таких процесах задіяно засіб, словотворчий статус якого в лінгвістиці не визнають через його асемантичність і зумовлену цим неможливість формувати словотвірне значення – значення словосполученнєвої твірної основи і значення похідного слова ідентичні. Проте, не виражаючи значення (семантики), такі засоби мають своє унікальне призначення: у похідному слові вони поєднують частини складної твірної основи. Таким засобом виступає інтерфікс, на підставі чого можна (і треба) виділяти і відповідний спосіб словотворення – *інтерфіксальний*, чи *інтерфіксація*. Його словотвірна функція-призначення – *ословлення словосполучення, названого твірною основою*.

До слова, як і інші словотворчі засоби, інтерфікс може мати статус нульового: порівняймо *мудлпринцеса* і *мудлонавчання*, *Красноград* і *Лондонград*.

Під час творення дериватів від онімних словосполученнєвих основ використовують і конфіксальний спосіб, а саме один із його різновидів – інтерфіксально-суфіксальний; маємо всього два його прикметникові зразки: *Білий будинок* → *білобудинковий* (використано конфікс -о-...-ов(ий), словотвірне значення ‘ознака, пов’язана з тим, що названо твірною основою’) і *мам(a) Рім(a)* → *мамиріммин* (використано конфікс -и-...-ин, словотвірне значення ‘ознака за належністю-присвійністю тому, кого названо твірною основою’).

У картотеці з-поміж відсловосполученнєвих наявні деривати, які уможлиблюють різне трактування їхньої похідності – мають множинну мотивацію і відповідно різницю словотвірної похідності і словотвірних значень. Порівняймо: *чонгаророзміновувач* ← *розміновувач Чонгар(a)* і *розміновува(ти) Чонгар*, *Фаріонзнавець* ← *знавець Фаріон* і *зна(ти) Фаріон*, *оскарозалежний* ← *залежн(ий) (від) Оскар(a)* і *залежа(ти) від Оскар(a)*. У перших словотвірних парах використано спосіб інтерфіксації, словотвірне значення “ословлення словосполучення,

³ У відображенні зразків зберігаємо авторський правопис.

названого твірною основою”; у других – конфіксація (інтерфіксально-суфіксальний спосіб), словотвірне значення “дія (процес), пов’язана з тим, що названо твірною основою”.

Продуктивними у творенні відонімних дериватів є спосіб **контамінування** (різних) **частин твірної основи**, який порівняно з іншими має свої особливі ознаки.

Більшу частину дериватів утворено від антропонімних словосполученнєвих твірних основ, за складниками (формулою) яких можна виділити свої різновиди.

1. Складники твірної основи переважно є прізвищем (рідше – іменем) відомої в українській спільноті реальної особи та прецедентним іменем або прізвищем зі світового дискурсу: [Бен(я) + Бона]парт → *Беняпарт*, [Зе + Че]гевара → *Зегевара*, Будан[ов + Ван]га → *Буданга*. Словотвірне значення дериватів можна трактувати через порівняльний зворот: ‘Беня (як) Бонапарт’ ‘Зе (як) Чегевара’, ‘Буданов (як) Ванга’. У цьому винятковими є деривати, словотвірне значення яких можна трактувати як суму значень складників твірної основи і позначати єднальним сполучником і: *Стефанчуhamія* ← *Стефанчу[к і Ара]hamія*, *Скабейчук* ← *Скабе[єва і Мосі]йчук*.

2. Деривати цієї групи у своїй структурі мають два складники, перший із яких позначає прізвище особи, а другий (апелятив) – найрізноманітнішу, не повторювану в інших словах семантику. Такі часто мають високий ступінь метафоричності, що ускладнює формулювання словотвірного значення – воно зумовлено текстом, узалежнено від нього: *ТРАМПець*, *ТРАМП-лін*, *Шкарлатина*, *Цюцюрон*. У процесі словотворення відбувається своєрідне накладання контекстуально пов’язаних між собою оніма і загальної назви.

3. Група багато в чому аналогічна попередній, проте відрізняється тим, що одним зі складників твірної основи є не особова, а інакша власна назва; накладання зберігається: *моспаханат* ← *Мос[патріархат + паханат]*, *болотовуд* ← *[болото + Голі]вуд*, *джавелінка* ← *Джавел[ін + валентин]ка*, *фрикобачення* ← *[фрик + Євр]обачення*.

Крім інших, у картотеці наявні два зразки творення від ще одного різновиду твірних основ – **прийменниково-іменникових сполук**. У шкільних підручниках похідні від них деривати визнають як утворені префіксально-суфіксальним способом творення слів (одночасне приєднання суфікса і префікса) і додають класичні приклади зразка *підвіконня*, *придорожній*, *загірний*; вишівські посібники продовжують-підтримують таке трактування. Ця теорія є помилковою, не відповідає суті справжніх процесів словотворення і їхніх наслідків: названі і подібні слова утворено від прийменниково-іменникових сполук (відповідно *під вікном*, *при дорозі*, *за горою*), словотворчим засобом є суфікс *-н-*. У дериваті синтаксична морфема-прийменник набуває статусу префіксальної морфеми. До таких належать і відонімні деривати, утворені з дотриманням традиційних морфонологічних змін: *під Єрмак(ом)* → *під’ермачний*, *до Фельдман(а)* → *дофельдманівський*; їхнє словотвірне значення має формулу “ознака за віднесеністю / стосовністю до того, що названо твірною словосполучкою”.

Найменшу кількість становлять деривати, утворені від **аббревіатурних онімів**, переважна більшість позначає власні назви організацій / установ, лише три аброоснови позначають назви країн і одна – особу; застосовані словотворчі засоби – суфікси різної іменникової семантики: *ДеБееР* → *дебеєрівка* ‘жінка’, *ОПЗЖ* → *ОПЗЖист* ‘особа-учасник’, *США* → *Сианець* і *РеФ* → *рефік* ‘особа-громадянин / мешканець’, *РеФ* → *рефівський* ‘ознака’, *ХАМАС* → *ХАМАСня* ‘збірність’, *НУШ* ‘Нова українська школа’ → *НУШенятко* ‘дитинча’.

Деякі деривати унаочнюють черезкрокове словотворення: *ОП* ‘Офіс Президента’ → ‘*ОПну(ти)*’ → *ОПнутий*, *поза НАТО* → ‘*позаНАТОвий*’ → *позаНАТОвість*, *КГБ* → ‘*КГБізува(ти)*’ → ‘*КГБізація*’ → *деКГБізація*; тут можливий й інший мотиваційний ланцюжок: *КГБ* → ‘*КГБізува(ти)*’ → ‘*деКГБізува(ти)*’ → *деКГБізація*.

У картотеці наявні два зразки дериваційної мовної гри: *МОН* → *МОНя*, *[ВАЗ + ваз]он* → *ВАЗон* – аббревіатура від рос. повного іменування особи ‘Владимир Александрович Зеленский’.

Під час перебігу словотвірних процесів відбуваються найрізноманітніші морфонологічні зміни: усікання якоїсь із частин твірної основи, переставлення складників твірної основи,

використання єднального голосного, чергування звуків та ін. Лише для відабrevіатурного словотворення є неприйнятними супутні морфологічні зміни, виняток становлять деривати *сианець* і *позаНАТОвий* (контамінування кінцевого звука абrevіатури з таким же початковим звуком суфікса [a+a] і [O+o]).

Свої особливості мають відонімні деривати, утворені за допомогою чужомовних засобів, які традиційно визначають як суфіксоїди. За незначної кількості самих дериватів помітним є кількісне різноманіття використаних засобів: **-фоб** (*порохофоб*, *мудлофоб*), **-фобі[й(a)]** (*фаріонофобія*, *татарофобія*), **-мані[й(a)]** (*татароманія*, *мудломанія*), **-краті[й(a)]** (*єрмакократія*, *орестократія*), **-філ** (*шкарлетофіл*), **-ленд** (*Путін(о)ленд*), **-лянді[й(a)]** (*шустерляндія*); у супереччю очікуванням, не зафіксували жодного зразка зі складником **-ман**. Зрештою, їхня семантика дорівнює значенням українських слівних відповідників. Саме тому і формулювання словотвірного значення дериватів можливе лише за допомогою українського слівного синонімічного відповідника: *Шустерляндія* 'країна Шустера', *Шкарлетофіл* 'прихильник Шкарлета', *Єрмакократія* 'влада Єрмака'; сформулювати словотвірне значення через використання чужомовного відповідника можна лише в деяких слів, наприклад, *Татарофобія* 'страх / боязнь Татарова' чи 'фобія Татарова'.

Саме зазначені особливості уможливають трактування аналізованих слів і як складних.

Поруч із давно запозиченими, освоєними в українській мові, з'явилися й нові позначники: **-стан** *Рашистан* 'країна Раша', *Пушкістан* 'країна Пушкіна', *Орбаностан* 'країна Орбана'; **-югенд** зафіксували один дериват *лукашенкоюгенд*, утворено за аналогією до *гітлерюгенд*.

2. Конотаційні аспекти відонімних дериватів

Фіксовані словником відонімні деривати здебільшого мають виразну оцінну семантику. Конотація аналізованих інноваційних відантропонімних утворень, яких очікувано більше в аналізованому матеріалі, переважно зумовлена аксіологічним нашаруванням відповідних онімів як прецедентних імен. Різноманітність таких лексико-словотвірних інновацій засвідчує усталену в українському публіцистичному дискурсі останніх років «практику творення похідних слів на базі відомого імені» (Степаненко 2023, с. 64), розглянуту з погляду прагматики в працях І. Божко [14; 15], М. Навальної [6], О. Олексенко [8], М. Степаненка [9–11], О. Стишова [12] та інших.

Переважає негативна оцінність абстрактних іменників, що позначають суспільні явища, пов'язані з діяльністю осіб, політичною, медійною і/або літературною (*арестовищина*, *бузинізм*, *щербиччина*). При цьому виникає цікава колізія прямого, метафоричного і метонімічного слововживань, постає проблема генералізації значення. Наприклад, утворення від назв осіб, чия діяльність зазнала негативного розголосу в певний період, ситуативно називають соціальні чи політичні явища, що зазнають суспільного осуду: «Під гучними гаслами боротьби з корупцією та "мамаїщиною", нова-стара влада продовжує втілювати у життя корупційні схеми...» [18, с. 51]. У цьому разі маємо ознаки прямого значення (діяльність самого О. Мамаєва на посаді мера Полтави) та метонімічного (загальні практики, характерні для періоду, коли мером був він). Таку саму колізію бачимо з номінативами *мураєвищина*, *щербиччина*: «А люди, які були реалізатором "мураєвищини" в телебаченні – до них питань нема?»; «Щербиччина – це ж не "дисидентів заарештували", це цілий комплекс політтехнологій із перетворення українців на "нову історическую общность людей"» (О. Забужко) [18, с. 64]. Не можна без контексту (та й з контекстом не завжди) визначити активний семантичний компонент – прямий чи метафоричний – у випадках на зразок «Скільки можна терпіти "арестовищину"?» [18, с. 10]. (Йдеться про діяльність самого О. Арестовича чи схожу діяльність інших?). При цьому конотація негативної оцінки, несхвалення в усіх цих випадках прозора незалежно від окресленої вище семантичної нечіткості. Цю конотацію формують і негативна оцінка вихідного оніма в картині світу мовця/соціоспільноти, і конотативне нарощення суфікса, який у семантичній групі суспільних явищ здебільшого використовується тоді, коли йдеться про негативні процеси (хоч і не завжди

так). Частотне переважання негативу в загальному складі моделі дає свій вплив: до окреслення ‘суспільне явище, пов’язане з особою, названою твірним онімом’, додається конотема ‘негативне’. (Зазначимо в дужках, що аналогічну картину спостерігаємо, коли афікс залучається до творення від неантропонімних основ: «Вони [В. Портников і Т. Компаніченко] велети духу і знань. На відміну від **квартильщини**, яка заповонила Україну!» [18, с. 51].

Суфікс *-ізм*, на відміну від розглянутого вище, сам по собі жодних конотативних нашарувань не несе. Виразна маркованість похідних із ним зумовлена конотацією твірних основ-онімів, тобто проєкцією сприйняття відповідних реалій у сучасній картині світу: «А зараз доступно поясню про небезпеку російських маркерів: **пушкінізмів, жуковізмів, лєнінізмів** etc» [18, с. 35]. Знову неоднозначна денотативна семантика, оскільки лексичні одиниці мають і конкретний зміст (пам’ятники, назви вулиць), і узагальнену культурно-політичну сему ‘вплив, інвазія’. Інші оцінні номен з тим самим суфіксом набувають уже чіткого узагальнено-метафоричного змісту, характеризуючи схожі за ознаками явища: «**Галанізм і бузинізм** – внутрішні вороги. П’ята колона на марші» [18, с. 21]. Тут ідеться не про тексти й діяльність осіб, названих твірними основами, а про подібний дискурс інших діячів.

Так само домінує значення твірної основи-антропоніма в назвах процесів, пов’язаних з позбавленням ознак діяльності відповідної особи, але через розворот денотативного вектора (від утвердження явищ до їх позбавлення) реалізується протилежне оцінне значення, у разі негативно забарвленого твірного оніма – позитивно-оцінне: *деорбанізація, депутатізація*. Конотація цих онімів однозначна, але доволі проста. Та в подібній процесуальній моделі (тільки без розвороту через суфікс *де-*, а в прямому значенні ‘динамічний процес наростання чогось пов’язаного з особою, що названа твірною основою’) маємо і номен зі складною конотацією, зрозумілою лише контекстуально: «**Івобобулізація українського Ютубу**» (одна з тем подкасту на *YouTube*). Твірний онім *Іво Бобул* має в українському дискурсі неоднозначну (радіше комічну, негативну) конотацію, однак із подкасту, де вжито okazіоналізм, можна побачити, що там твірна основа аксіологічно нейтральна, а загальну негативну оцінку здобуває надто широке обговорення одного з інтерв’ю Іво Бобула, надмірна представленість особи співака в дискурсі того періоду. Таким чином, тут конотативне навантаження (негативної надлишкової інтенсивності) привноситься формантом і утверджується контекстуально.

Відонімні деривати – назви прихильників чи послідовників певної особи, утворені за регулярними словотвірними моделями, здебільшого не мають виразної конотації: *залужнівєць, байдєніст, притуліст*. Але бачимо й похідні різної експресивної сили, у яких словотвірний формант додає конотації, як у демінутивах на зразок *байдєня, навальнята, притулята*, але зменшеність, зазвичай позитивна в особистому контексті, зокрема коли йдеться про реальних дітей (пор. з нашої ж картотеки *НУШєнятко* від оніма *НУШ* – *Нова українська школа*), у цьому разі надає негативної оцінності лексемі в контексті політичному.

Нейтральним сам по собі є префікс *нео-*, він свою оцінну нейтральність зберігає і в новоутвореннях, однак у поєднанні з сильно оцінно маркованою твірною основою додає певної історичної ваги, посилює порівняльний аспект словотвірного акту: «*Воскрес не лише **неогітлер!** Воскрес **НеоЧерчіль!** Народився новий європейський лідер!*» [18, с. 69]. Формант *нео-* семантично корелює в цьому емоційному коментарі з експресивним дієсловом *воскреснути*, але якщо у першому номіні, який має пейоративну семантику, воно звучить гостро сатирично, то щодо другого – реалізує свій стилістичний потенціал високої лексики. Конструкція «*новий європейський лідер*», по суті, передає загальне значення оніма *НеоЧерчіль*, яким схарактеризовано британського на той час прем’єр-міністра Бориса Джонсона. Звернімо увагу на графічне оформлення дериватів з протилежною оцінною конотацією, якій відповідає написання з малої чи то великих літер.

Як свідчать матеріали словника, набуло активності як твірна онімна база прізвище *Трамп*. Внаслідок онімної гри виникають okazіоналізми, які характеризують політику американського президента: *ТРАМПєць, ТРАМПлін трампотерапія: «ТРАМПлін чи ТРАМПєць – все none-*

реду» [18, с. 94]. У наведеному контексті, що є заголовком до відеоблогу, номени, які виникли внаслідок оригінального обігрування прізвища новообраного президента, стають контекстуальними антонімами, називаючи можливі протилежні сценарії правління. В обох відбувається накладання оніма й апелятива, при цьому конотації як твірних апелятивів, так і похідних okazіоналізмів – різні. У першого *ТРАМПлін* конотація складніша, опосередкована (слово *трамплін* не має прямого оцінного чи будь-якого іншого конотативного значення, а набуло його через практику метафоричних вживань у публіцистичному дискурсі на зразок *трамплін у майбутнє*), позитивна. У другого – проста, пряма, зумовлена розмовним *капець*, негативна. Не має однозначної оцінної конотації третій номінатив: «*Трампотерапія! Як шокотерапія. Перші прізвища потенційних призначенців Рудого Донні*» [18, с. 94]. Він є експресивним, креативним, образним, проте його аксіологічна маркованість мерехтливо-варіабельна залежно від ситуації, контексту, картини світу, а в наведеному контексті – де йдеться про самий початок діяльності Д. Трампа на другому терміні президентства – ще не означена чітко.

Конотації відантропонічних похідних загалом складніші, ніж у відтопонімах або неотопонімах, тому останнім уваги приділяємо менше. Найбільш типовим явищем є творення назви країни з негативною оцінкою від прізвища лідера, чия діяльність цей негатив у собі й фокусує: «*Є телята, які смочуть вим'я однієї матки (Лукашенкостан), а є – у двох одночасно (Орбаностан)*» [18, с. 56]; «*Зараз в путіноленді – чергова мілітаристська ейфорія*» [18, с. 81]. Крім очевидної оцінної конотації, відзначимо також комізм номінативів через саму модель ‘прізвище + суфіксоїд’, а також через належність прізвища та суфіксоїда до різних культурних пластів. Загалом спільною рисою таких номінативів є підтекстове невігідне розташування об'єктів номінації на ментальній мапі світу. У поєднанні з розмовно-сатиричною твірною основою конотація посилюється: *Рашкостан*.

У конотативному аспекті хотілося б звернути особливу увагу на дві відомі похідні. Перша з них – *сирійзація*: «*Постачання Україні систем ППО Заходом – головна умова для попередження сирійзації війни*» [18, с. 87]. На денотативному рівні відбувається компресія в номінатив процесуальності + порівняння ‘перетворення на таку, як у Сирії’, на конотативному – проступають ознаки не просто негативної оцінки, а конотом ‘небезпека’, ‘страх’. Вони породжуються дискурсом – знанням про бомбардування під час сирійської війни. Друга одиниця – *Змієбаївка* (контамінат топонімів [острів] *Зміїний* і *Чорнобаївка* – місце знищення ворожої техніки, морської й повітряної). Тут маємо піднесену конотацію на основі дискурсивних знань про успішні воєнні операції, а також особливо сильну okazіональність через нетиповість «схрещення» в одному номінативі двох географічних назв.

Висновки. Таким чином, у процесі творення неолексем від онімних твірних основ маємо різні типи проявлення конотації:

- зберігається та, яка закріплена в конкретній часопросторовій (або груповій, або індивідуальній) картині світу за твірним онімом, а суфікс її не модифікує;
- закладена у твірний онім конотація підсилюється або переорієнтовується залежно від специфіки форманта;
- конотація привноситься саме формантом через нарощення на словотвірне значення оцінно-параметричних та інших сем;
- відбувається накладення кількох конотацій у процесі творення неолексеми, що додатково експресивізує її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архангельська А. Жінка і політика: нове в новому українському назовництві. *Rossica Olomucensia*. 2013. Vol. LII. N. 1. S. 5–12.
2. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І., Пуздирева Т. К., Романюк Ю. В. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Київ : ТОВ «КММ», 2013. 416 с.

3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
4. Мойсієнко А. Динамічний аспект номінації. Київ: Київський університет, 2004. 100 с.
5. Навальна М. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
6. Навальна М. Новітні лексичні процеси в мові інтернет-видання. «Українська правда». *Studia Ukrainica Poznaniensia*. 2015. Vol. 3. S. 163–171.
7. Нелюба А. Словотвірні інновації в соціальних зрушеннях і коригування дериваційної теорії. Вибрані праці. Харків: ХІФТ, 2023. 136 с.
8. Олексенко О. А. Конотативний ореол новотворів сучасного політичного дискурсу. *Життєсвіт учителя і друга: Зб. матеріалів III Муромцевських читань на пошану доктора філологічних наук, професора Муромцевої Ольги Георгіївни*. Харків, 2013. С. 72–85.
9. Степаненко М. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020. Полтава : ПП «Астра». 2021. 250 с.
10. Степаненко М. І. Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс. Харків : Іванченко І. С. 2023. 592 с
11. Степаненко М. Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.). Харків : Видавець Іванченко І. С. 2024. 805 с.
12. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Пугач, 2005. 388 с.
13. Цигвинцева Ю. О. Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики: дис. ... доктора філософії (PhD) за спеціальністю «Філологія», Київ: Інститут української мови НАН України, 2021. 295 с.
14. Божко І. С. Онімна гра як елемент мови ворожнечі в контексті російсько-української війни. *Записки з українського мовознавства*. 2022. № 29. С. 89–99.
15. Божко І. С. Відонімні неологізми як засіб експресивності в онлайн-комунікації. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Філологічні науки*. 2023. Вип. 3 (101). С. 81–90.
16. Кузьма І. Питання онімного словотворення в науковій спадщині Івана Ковалика. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. № 71. Ч. 1. С. 79–84.
17. Рибачківська Л. Є. Структура словотвірних гнізд з вершинами-онімами в сучасній українській мові. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 2015. № III (12). Issue 60. С. 81–85.
18. Нелюба А. Лексико словотвірні інновації. Словник. 2022–2024. Харків : ХІФТ, 2025. 112 с.